

Petr Čornej

Historici, historiografie a dějepis

Studie, črty, eseje

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Praha 2016

VĚČNÝ PROBLÉM: JAK PSÁT DĚJINY?

Možná některé z vás překvapím. Dějiny existují. A to nikoliv jako konstrukt či fikce, nýbrž jako souhrn všech, ve své podstatě jedinečných a neopakovatelných událostí i dalších jevů, tvořících minulost lidstva. Náleží mezi ně též události a jevy, o nichž, navzdory jejich eventuelní důležitosti, nic nevíme a o nichž se ani nikdy nic nedovíme, ale které nicméně existovaly, i když nebyly zaznamenány či se údaje o nich navždy ztratily.¹ Z toho logicky vyplývá závěr, že celek dějin není postižitelný ani poznatelný, zároveň však i zjištění, že dějiny nejsou totožné s prameny. Mnozí historikové si to ale nadále myslí. Vcelku pochopitelně, neboť dějiny můžeme zkoumat výhradně prostřednictvím pramenů, jimiž jsou všechny zdroje poznání, tedy i fikce. Pramenů sice není nekonečné množství (navíc se z nejrůznějších důvodů nezachovaly pro všechna období rovnoměrně), leč přesto jich máme k dispozici tolik, že se v úplnosti nedají evidovat a zpracovat.

Neříkám vlastně nic nového. V zásadě stejný názor formuloval, byť jinými slovy a v jiném dobovém diskurzu, už v roce 1470 mistr Pavel

¹ Aby nedošlo k nedorozumění, musím na tomto místě vysvětlit, v jakém smyslu užívám pojmy *minulost* a *dějiny*. Výraz *minulost* nevztahuji výhradně k lidstvu, nýbrž i k existenci Země, resp. vesmíru, zatímco substantivum *dějiny* zahrnuje v mém pojetí právě jen minulost lidského rodu. Slovo *dějiny* tedy nechápu jako pouhé synonymum subsumující vědecká, populárně-naučná či učebnicová zpracování lidské minulosti. Vždy je nutné rozlišovat jedinečné, jediné a jedny *dějiny* (souhrn všech událostí a jevů) od *dějin psaných* (operujících pouze s vybraným souborem faktů), resp. *dějin-textu*, které jsou výsledkem historikovy badatelské a literární práce. Obdobně např. Popper, Karl Raimund: *Otevřená společnost a její nepřítelé 2. Vlna proroctví: Hegel, Marx a co následovalo*, Praha 1994, s. 230; Beneš, Zdeněk: *Fakt, slovo, znak (Pět tezí ke vztahu sémiologie a historie)*, in: *Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám*, P. Nejedlý – M. Vajdlová (edd.) za spolupráce B. Lehečky, Praha 2005, s. 21–22; na s. 27–28 seznam relevantní, zejména německy psané literatury, k našemu tématu). K potřebě nesměšovat dvojí základní význam pojmu *dějiny* naposledy Janoušek, Pavel: *Ztracená literární historie aneb Hledání Levelu 2*, ČL 54, 2006, s. 36.

Židek, když napsal: „... zákon božie jest věc jistá, svatými lidmi spevněná, nemajíc proti sobě žádné mieti odpory, ale kroniky nejsou tak jistá věc..., neb kroniky jsou jako básně...“² Středověký vzdělanec věděl, že dějiny lidstva zná v úplnosti pouze tvůrce jejich plánu Bůh, zatímco historik jako omylný, nedokonalý člověk zahlédne a ze svého hlediska, případně metodou zjevné kompilace („bera jeden od druhého, jako by vodu přelévali“)³ převypráví pouhé útržky obrovitého celku. Potýkáme se tedy v podstatě, jak nezapomíná upozorňovat Umberto Eco, neustále s týmiž problémy jako naši dávní předchůdci.

Ačkoliv minulost lidstva v její autenticitě, mnohvrstevnatosti a polydimenzionálnosti nelze uchopit, existuje historie jako věda zabývající se lidmi v určité společnosti a v určitém čase. Tato sociologická definice však zní poněkud kostrbatě. Asi by bylo lépe vyjít z pojetí Karla Raimunda Poppera a prohlásit, že předmětem historie jsou lidé, jejich činnost a jejich představy nahlížené v čase a prostoru, základních souřadnicích, v nichž dějiny vnímáme.⁴ Historické poznání, vázané na paměť a jazyk jako konstitutivní element lidské kultury, je dostupné výhradně ve slovesné formě.⁵ Proto, mám-li na mysli historickou vědu, používám raději pojem *historiografie* než *historie*. Existují sice pokusy o zachycení a vyjádření některých dějinných událostí a jevů prostřednictvím speciálních „jazyků“ (obrazů, matematických symbolů atd.), nejsou však v historikově práci určující a mívají zpravidla jen charakter ilustrací (tabulky, grafy).

Jedinečnost a neopakovatelnost dějinných jevů, nemožnost slovesného díla reprodukovat plnost minulého života i přítomnost imaginace v historikově práci vedly ve druhé polovině 20. století ke zpochybnění historiografie jako vědy.⁶ V období romantismu se tvrdilo, že je vědou

² M. Pavla Židka *Spravovna*, Z. V. Tobolka (ed.), Praha 1908, s. 78.

³ Tamtéž.

⁴ K. R. Popper: *Otevřená společnost a její nepřítel 2*, s. 237–238.

⁵ Podrobně k tomu Marek, Jaroslav: *Příspěvky k typologii historikova textu*, ČCH 91, 1993, zvl. s. 539; též: *Historické dílo jako text*, in: In Memoriam Josefa Macka (1922–1991), M. Polívka – F. Šmahel (edd.), Praha 1996, s. 318.

⁶ Zpochybnění vědeckého charakteru historiografie a zdůraznění jejího v podstatě literárního charakteru bývá nejčastěji spojováno s tzv. lingvistickým obratem a jménem amerického badatele Haydena Whitea a jeho knihami *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, Baltimore 1973; *Tropics of Discours: Essays in Cultural*

i uměním, závažné výhrady vůči vědeckému charakteru historiografie se ozvaly až po zhroucení iluze pozitivisticky (resp. empiricko-kriticky) orientovaného dějepiscectví o objektivním, bezpředsudečném poznání minulosti ve smyslu Rankovy devízy zjistit „wie es eigentlich gewesen ist“.⁷ Další kritické připomínky se pak příznačně objevily v souvislosti s otřesy a pády velkých ideologií, opírajících svou legitimitu o domnělé historické zákonitosti, ve skutečnosti však o modifikovanou judaisticko-křesťanskou představu, že dějiny mají svůj smysl, směr i cíl a úkolem historie i historiků je odhalovat a ilustrovat plán univerzálně platné boží prozřetelnosti.⁸

Doklady o subjektivním a v podstatě nevědeckém charakteru historiografie snášeli a snášejí jak nehistorikové, což je vcelku pochopitelné, tak i někteří historikové, nonkonformně reflektující vlastní obor.⁹ Jejich námitky se dají souhrnně označit jako noetická skepse. Pokusím se zde uvést alespoň ty nejzávažnější. K diskusi vyzývá už otázka pramenů, které jsou sice historickými skutečnostmi samy o sobě, avšak vesměs nezachycují dějinnou skutečnost přímo, nýbrž ji určitým způsobem interpretují. To se pochopitelně týká naprosté většiny historických dokladů, ať již psaných, tj. textů v původním, užším slova smyslu, obrazových, ústních, zvukových, tak i informací předávaných interaktivními médii. Historik tak vlastně provádí interpretaci interpretací, podmíněnou

Criticism, Baltimore 1978. O něco dříve však s obdobně provokativními otázkami vystoupil francouzský znalec antického starověku Veyne, Paul: *Ako píšeť o dejinách*, Bratislava 1998 (*Comment on écrit l'histoire: Essai d'épistémologie*, Paris 1971), resp. již v šedesátých letech historikové angličtí (Robert Scholes, Robert Kellogg aj.). U nás se často zapomíná, že mnohými z těchto problémů se zabýval již hluboko v 19. století Johann Gustav Droysen, který studoval a klasifikoval způsoby ztvárnění látky zpracovávané historiky. Nejen na jeho podněty navázalo pak kolem roku 1975 současné německé bádání. Přehledně k problému tzv. lingvistického obratu např. Iggers, Georg G.: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivity k postmoderní výzvě*, Praha 2002 [1997], s. 111–124.

⁷ K tomu např. Carr, Edward Hallett: *Co je historie?*, Praha 1967 [1961], s. 10–12; nebo Marek, Jaroslav: *O historismu a dějepiscectví*, Praha 1992, s. 22–30.

⁸ O blízkosti platonského, judaistického a křesťanského konceptu s Hegelovým a marxistickým pojetím dějin obšírně např. K. R. Popper: *Otevřená společnost a její nepřátelé 2*, s. 9–164. Analogie zdůraznil Le Goff, Jacques: *Hledání středověku. Rozhovor s Jeanem Mauricem de Montremy*, Praha 2005, s. 106–107; nepřímo též Čornej, Petr: *Vavřincova vylidněná Praha*, ČL 52, 2004, s. 301–302.

⁹ Viz zde poznámku č. 7.

nejen faktory objektivní, ale povýtce subjektivní povahy.¹⁰ Poněvadž však nemůže postihnout minulost v celém jejím rozměru, zkoumá toliko dílčí jevy, a to především na základě subjektivního výběru. Svě poznatky ale přesto nedokáže plnohodnotně sdělit, protože se vyjadřuje pomocí nedokonalého a proměňujícího se jazyka, který nikdy nepojmenuje složitost a mnohvrstevnatost zmizelé reality. Reprodukční kapacita prostředků, jimiž lidský jazyk disponuje, je limitovaná a nedostačující, neboť jazyk má, jak říkají Roman Ingarden a Lubomír Doležel, slabou performativní sílu. Není zkrátka v jeho možnostech oživit dějinnou skutečnost v její plnosti ani stvořit aktuální svět, jenž by existoval nezávisle na jazyku.¹¹

Problém *sui generis* pak představuje prostá lidská zkušenost, která je nepřenosná. Historik se nemůže ocitnout v době, již zkoumá, prožít ji a stát se jedním z účastníků tehdejšího dění. Nebo se snad umíte plně vžít do role čtenáře Máchova *Máje* z roku 1836? Tento přesun není uskutečnitelný ani v případě, kdy historik píše o období, jež sám prožil. Na zmizelou realitu pohlíží člověk rastrem vzpomínek a pocitů, tedy jinou optikou, podmíněnou změněnou situací. Práce historika je tudíž bez nadsázky tragická. Bez přímé zkušenosti minulost plně neobjasní, kdyby si však navlékl kůži aktéra zkoumaných historických problémů, ztratil by sám sebe. Tento rozpor je neřešitelný a zakoušíme jej sami na sobě. Mám tu na mysli například prudké a z rozdílné generační zkušenosti vyvěrající diskuse nad pracovními verzemi kapitol koncipovaných pro *Dějiny české literatury 1945–1989*. I při maximální snaze o objektivní poznání a o redukování mimovědeckých aspektů, projektuje totiž badatel do zkoumané minulosti vlastní individualitu, včetně své zkušenosti, svého psychického ustrojení a světonázorového stanoviska, tedy anachronismy narušující postulát důsledného historismu.¹² Psát „čistou pravdu“ (pomineme-li ovšem pravdy banální), být se tímto sloganem zaklíná, zkrátka nemůže.

Četné z uvedených výhrad na adresu historiografie a historiků jsou starého data a pouze shrnují či opakuji difference, které dělí přírodní

¹⁰ K interpretacím v humanitních vědách Eco, Umberto: *O zrcadlech a jiné eseje*. Znak, reprezentace, iluze, obraz, Praha 2002, s. 413–430, zvláště s. 427–429.

¹¹ Doležel, Lubomír: *Identita literárního díla*, Brno – Praha 2004, s. 47–48.

¹² J. Marek: *Historické dílo jako text*, s. 324.

a technické vědy (*science*) od věd společenských (*humanities*), resp. v starším, Diltheyově pojetí vědy nomotetické od idiografických.¹³ Odtud už je pouze krůček k závěru, že dějiny, jak je prezentují historikové, neexistují, jsou toliko konstruktem či fikcí. Toto dnes módní dogma ale na historii pouze aplikuje výrok dávných sofistů: „Nic není, je-li něco, nemůžeme to poznat, můžeme-li to poznat, nemůžeme to sdělit.“

Možná některé z vás překvapím podruhé. Většinu současných českých historiků otázky, jimiž se tu právě zabýváme, vůbec nezajímají. Tzv. lingvistický obrat část z nich dodnes nezaregistrovala, jména Rolanda Barthese a Haydena Whitea k nim doléhají slabou ozvěnou a postrukturalistické teorie pokládají za duchamorná cvičení a spekulativní hrátky, sdělované nesrozumitelným jazykem, přesyceným termíny z oblasti filozofie a formální logiky. Ke svému postoji mají pádné důvody. Uvedu zde jen některé.

Kdyby historiografii tvořila výhradně fikce, nepotřebovala by badatelské pole. Její badatelské pole přitom existuje. Vymezují je prameny, bez nichž historik ztrácí půdu pod nohama; dané doklady mu totiž naznačují i hranice pravděpodobného a možného. Pomocí prověřených, vyzkoušených a neustále zdokonalovaných technik i metod a kladením nových otázek lze prameny přimět k hlubším výpovědím o dějinné skutečnosti. V posledních desetiletích byly tyto metody a techniky v úsilí postihnout autentičnost minulého natolik propracovány, že umožňují rozkrýt nejrůznější významové plány a zjistit, co prameny bezděčně prozrazují i o čem, což bývá někdy nejdůležitější, záměrně mlčí.¹⁴ Všechny tyto výpovědi mají ale buď povahu banálních pravd, nebo jen dílčích poznatků, které historik skládá a lepí do provizorního tvaru, jemuž propůjčuje logickou strukturu. Činí tak obvykle zpětně, ale protože zkoumá jevy a události uspořádané v chronologické posloupnosti, opírá se zpravidla o kauzální nexus. Ten rovněž není spekulací ani fikcí, neboť existuje v přírodě i v lidském konání.¹⁵ Jen pro ilustraci: Sotva lze popřít časovou posloupnost a příčinnou souvislost pražského jara, srpnové intervence vojsk Varšavské smlouvy a tzv. normalizace; kritické

¹³ G. G. Iggers: *Dějepisectví ve 20. století*, s. 41–43.

¹⁴ Marek, Jaroslav: *Historie mezi teorií a praxí*, ČČH 96, 1998, s. 779–802, zvláště s. 792–794.

¹⁵ K. R. Popper: *Otevřená společnost a její nepřítel 2*, s. 223–226. K. R. Popper ovšem dodává, že kauzální nexus je z hlediska zobecňujících věd triviální záležitost.

odezvě Máchova *Máje* předcházelo jeho knižní vydání atd. Dějiny se z tohoto pohledu nejeví jako konstrukt či fikce, nýbrž jako rekonstrukce minulosti založená na zřetězení nezpochybnitelných faktů a na logických argumentech, zkrátka jako výsledek bádání, které má svůj řád a smysl. Tento noetický optimismus vyvěrá i z neustále se rozšiřujícího tematického záběru historického bádání, zvláště plodného na hranici setkání s jinými vědeckými obory (geografií, antropologií, demografií, klimatologií atd.),¹⁶ i z obohacování a zpřesňování metod. Pravdivostní funkci historie lze pak jen obtížně zpochybnit.¹⁷

V podstatě tak proti sobě stojí dva názory – skeptický, dokládající nemožnost úsilí pravdivě uchopit minulost, a pozitivní, spoléhající na permanentní zdokonalování a prohlubování vědeckého poznání. Ve skutečnosti jde ovšem o dvě obtížně slučitelné roviny nazírání. Na jedné straně filozofickou, na straně druhé pak řemeslnou. Soubor metod a technik, nutných k rozpoznání dílčích problémů minulosti, si lze jistě s větším či menším zdarem školským způsobem osvojit, k postižení a výkladu komplikovanějších jevů však nestačí. Zde přicházejí ke slovu badatelova tvůrčí schopnost a imaginace.¹⁸ Vědecká kreativita a řemeslná zdatnost by neměly stát proti sobě, ideální je, když se tvořivost pojí s bezpečně zvládnutým řemeslem. V případě některých badatelů se však tyto složky neprolnou vůbec, jindy až dodatečně. U géniů to nemusí být ke škodě věci.

Nejznámější je v tomto směru případ Františka Palackého. Hodslavický rodák měl svou koncepci husitství hotovou již před rokem 1823, tedy dříve, než se začal tímto obdobím vědecky zabývat. Když pak v letech 1843–1851 provedl na základě dlouholetého pramenného výzkumu znamenitou (a v podstatě dosud platnou) rekonstrukci tzv.

¹⁶ Toto programové obohacování historie jinými obory je příznačné pro slavnou francouzskou školu *Annales*. Viz k tomu vzpomínky, které publikoval formou rozhovoru Le Goff, Jacques: *Život v znamení historie. Rozhovory s Marcom Hergonom*, Bratislava 2003, s. 200–212; a dále Burke, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929–1989)*, Praha 2004, s. 61–77; z české strany Marek, Jaroslav – Šmahel, František: *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, ČČH 97, 1999, s. 1–18; Válka, Josef: *Historiografie před koncem tisíciletí*, ČMM 119, 2000, s. 443–446.

¹⁷ Doležel, Lubomír: *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*, ČL 50, 2002, zvláště s. 345–347.

¹⁸ J. Marek: *Historické dílo jako text*, s. 319, 324.

událostních dějin husitské epochy,¹⁹ neovlivnil tento badatelský výkon zpětně jeho starší náhledy a hodnocení.²⁰ Husitství zůstalo v Palackého pojetí pokrokovým národním a náboženským hnutím, předjímajícím velké evropské reformace i demokratické revoluce nové doby.²¹ Nemohlo tomu být jinak, neboť autorova koncepce vyrůstala z metafyzického předpokladu. Nejvyšší, věčnou a neproměnnou jistotou je Bůh a dějiny lidstva jsou cestou k božnosti. Ještě před dvaceti lety bych se styděl zeptat, ve věku postmoderny, posthistorie a virtuálních dějin však položím provokativní otázku: Jak by asi vyhlížela Palackého koncepce husitství a českých dějin, kdyby se její tvůrce nenarodil v evangelické, nýbrž v katolické rodině?

Palackého kauza je nadmíru poučná. Ukazuje, že historické bádání opravdu nevnímá dějinnou realitu výhradně prizmatem kriticky analyzovaných a očištěných pramenů, nýbrž i prizmatem subjektivních náhledů. Z této pasti se nikdo nevyvleče. Subjektivní a dobová omezení se v menší míře projevují jak v „technické“ složce historikovy práce (heuristice, kritické analýze pramenů a v prosté kauzální rekonstrukci dění), tak především v koncepci, syžetizaci a hodnocení.

Záměrné i bezděčné promítání vlastních zkušeností a hodnotových postojů do minulosti existovalo vždy, kritice však vystavujeme zvláště dějepisce 19. a 20. století. Pravděpodobně proto, že je nám nejbližší a že se s ním musíme dosud vyrovnávat. Anachronismy, vzniklé v důsledku projektování aktuální zkušenosti (i společenské a politické objednávky) do výkladů minulosti, nás dráždí a přispívají ke zpochybnění vědeckého charakteru historiografie. Opět uvedu příklad: Už na rozhraní 19. a 20. věku promítali němečtí a italští historikové do středověkých dějin vlastní zkušenost jak s fenoménem masových sociálních a politických hnutí, která ovšem vznikla až v procesu tzv. průmyslové revoluce, tak s podnikatelským duchem kapitalismu. Ve spojení se soudobými ekonomickými a sociologickými teoriemi tak

¹⁹ Rekonstrukcí tu chápu sestavení chronologického sledu událostí (doložených díky dochovaným pramenům často den po dni), které pozdější bádání už jen mírně zpřesnilo. Palackého pojetí českých dějin, včetně husitství, je ovšem konstruktem vystavěným na základě jeho filozofické a konfesijní orientace.

²⁰ Správně to postřehl Válka, Josef: *Než se stal historikem*, Dějiny a současnost 20, 1998, č. 3, s. 12.

²¹ Kořalka, Jiří: *František Palacký (1798–1876). Životopis*, Praha 1998, s. 348–355.

sice na jedné straně položili pramenům nové otázky a ustavili obor sociálních a hospodářských dějin, na straně druhé ale poznávání předprůmyslových období spíše zatemnili.²² Absolutizací těchto přístupů byl, jak všichni víme, marxismus.

Tyto příklady jsem uvedl záměrně. Neexistuje totiž historiografický text, který by nebyl podmíněn dobou svého vzniku. Stejně jako každý jiný text je dějinně zakotven, a přestože primárně plní jinou funkci než umělecké dílo, je také znakem.²³ Postupem času, paralelně s tím, jak historiografie zpřesňuje své poznatky, vypovídá zastarávající vědecké dílo stále více o svém autorovi a o době, v níž psal, než o časovém úseku, jímž se zabývá. Zvláště vděčné jsou z tohoto hlediska velké syntézy, v nichž dobová podmíněnost vyvstává naprosto zřetelně. V dané souvislosti se přímo vnucuje otázka, zda má smysl velké syntetické práce (dějiny států, národů, ale i výtvarného umění či literatur, eventuálně dějiny určité epochy) vůbec psát, zda nutně nejsou mrtvě narozeným dítětem, zastaralým už ve chvíli svého vzniku.²⁴

Nicméně jistě vás nepřekvapím, když prohlásím, že podle mého mínění smysl mají. Z dosavadního výkladu, alespoň doufám, vyplynulo, že každá generace se s dějinami vyrovnává po svém a má právo sestavit a prezentovat svůj vlastní obraz minulosti. To je zcela legitimní úsilí. Bez významu ovšem není, že velké historické syntézy shrnují a usoustavňují poznatky vědy v určité fázi a sdělují, jaké otázky si ve své době výzkum kladl, jak k nim přistupoval a k jakým výsledkům dospěl. Provést takovou inventuru je čas od času nezbytné už z důvodu další orientace historického bádání.

Tím naléhavěji zní ovšem otázka, jak psát dějiny a zvláště historické syntézy. Problém to není zdaleka nový. Sledovat jej můžeme už v období renesančního humanismu, který odvrhl kronikářský přístup a v žánru tzv. historií razil právo autora na výběr zajímavých dějinných událostí propojených ve vyšší tematické celky a sdělovaných

²² Horský, Jan: *Noetika kulturních věd Maxe Webera a české dějepisectví*, Ústí nad Labem 1994, s. 35–38, 47–48.

²³ J. Marek: *Historické dílo jako text*, s. 324–325.

²⁴ Čornej, Petr: *Nové syntézy starších českých dějin*, in: *Česko-slovenská historická ročenka*, Brno 2003, s. 146.

atraktivním způsobem.²⁵ Právě na těchto textech, přeplněných fiktivními monology a dialogy podle antického vzoru, by se postmoderní kritika mohla náležitě vyřádit. Tak daleko proti toku času však nepůjdeme, setrváme u moderní české historiografie, i když ta svá hledání a tápání zpravidla neodívala do roucha teoretických statí.

Již v čase dokončování monumentálních Palackého *Dějin národu českého v Čechách a v Moravě*, tedy po roce 1870, řešila tehdejší historiografie otázku, jaký má být v historické syntéze poměr tzv. událostních dějin, tj. na chronologické ose uspořádaného dynamického vyprávění, a statických (tedy deskriptivních, resp. analytických a strukturních) složek, kdy historik v roli vypravěče zastaví čas a synchronně objasní určitý problém. Logická následnost dějů přitom nesmí být narušena. Ruku v ruce s tímto problémem se hlásil o slovo také požadavek nekoncentrovat pozornost pouze na tzv. velké dějiny (politické události, války, významné osobnosti), ale i na tzv. každodennost, která je nedílnou součástí historie. Václav Vladivoj Tomek v druhé velké moderní syntéze českých dějin, *Dějepis města Prahy*, odpověděl na tuto výzvu víceméně mechanicky. Rytmus událostních dějin přerušoval rozsáhlými deskriptivními partiemi, které se postupně, s tím jak přibývalo pramenného materiálu, rozrůstaly do samostatných svazků.²⁶

Třetí velká syntéza, Laichtrovy *České dějiny*, zahájená roku 1912 zásluhou Václava Novotného a Rudolfa Urbánka, se pokusila do důsledku dovést požadavky pozitivistické (tj. empiricko-kritické) historiografie, shrnuté na přelomu let 1888 a 1889 Jaroslavem Golem.²⁷ Vyčerpávající heuristika, kritické prověření každého faktu a jeho zasazení do všech relevantních souvislostí však nevedly k celistvému zobrazení

²⁵ Kopecký, Milan: „Historie“ a „kronika“ jako žánry renesanční literatury, SPFFBU D 27, 1980, s. 51–60.

²⁶ Tomkův *Dějepis města Prahy I–III* (Praha 1855, 1871, 1875) obsahuje pasáže věnované pražskému místopisu a pražskému obyvatelstvu, jež následují po výkladech či před výklady o politickém dění. Naproti tomu svazek V (Praha 1881) má vysloveně charakter soupisu, díly VIII (Praha 1891) a IX (Praha 1893), obsahující popisy Prahy, jejího okolí i průhledy do každodennosti, se od výkladu politických dějin oprostily.

²⁷ Goll, Jaroslav: *Dějiny a dějepis*, Athenaeum 6, 1888/1889, s. 73–77, 93–103; přetisk in: Goll, Jaroslav: *Vybrané spisy drobné I*, Praha 1928, s. 1–27. K této programové stati výstižně Jaroslav Marek (*Jaroslav Goll*, Praha 1991, s. 197–200) a Josef Válka (*Historiografie před koncem tisíciletí*, s. 439–440).

minulosti.²⁸ Přemíra faktografie, nehierarchizování údajů v představě, že každý je důležitý, a četné rozsáhlé digrese přivodily pád iluze, že shromáždění a prověření všech dostupných pramenů automaticky vyústí v objektivní a celistvé vykreslení dějin. Nevznikl ani objektivní obraz minulosti, ani syntéza, ale zrodilo se dodnes užitečné faktografické kompendium.²⁹

Problém jak psát dějiny se v českém prostředí významně projevil právě kolem roku 1910. Byl to jistě důsledek obliby Geisteswissenschaft, ale také střetu scientismu a imaginace, německé debaty o poměru hromadných (kolektivních) a individuálních jevů v dějinách a v neposlední řadě i ztráty společensky prestižního postavení historiografie následkem prohlubující se vědecké specializace.³⁰ Odpovědí na tyto výzvy byl, kromě vleklého sporu o smysl českých dějin, vznik dvou paradigmatických textů českého dějepisceví – Pekařovy *Knihy o Kosti*³¹ a Šustových *Dvou knih českých dějin*³². Poměr narativních a strukturních složek, tzv. velkých a kulturních dějin (včetně dějin každodennosti), scientismu a imaginace je tu řešen programově a obdobně, byť v obráceném gardu.³³ Oba texty přitom neskrývaly ambici zůstat součástí dobových literárních trendů. Jejich touha postihnout vůni a barvu

²⁸ Mám na mysli Novotného díly *Českých dějin I/1–I/4* (Praha 1912–1937) a svazky Urbánkovy, tedy *České dějiny III/1–III/4* (Praha 1915–1962). Charakteristika uvedená v hlavním textu se však netýká (či pouze částečně) dalších autorů (J. V. Šimák, Josef Šusta, F. M. Bartoš), kteří do Laichtrových *Českých dějin* svými svazky přispěli.

²⁹ Na dílo Václava Novotného a Rudolfa Urbánka existují i dnes mezi historiky různé názory, přidržují se hodnocení, které podali František Kutnar a Jaroslav Marek (*Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisceví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, 2. vydání, Praha 1997, s. 543–544 a 705–706).

³⁰ Ideologicky a politicky podmíněně Vojtěch, Tomáš: *Česká historiografie a pozitivismus. Světonázorové a metodologické aspekty*, Praha 1984, s. 55–61.

³¹ Pekař, Josef: *Kniha o Kosti. Kus české historie 1–2*, Praha 1909–1911.

³² Šusta, Josef: *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první: Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300–1308*, Praha 1917; *Kniha druhá: Počátky lucemburské 1308–1320*, Praha 1919.

³³ K oběma stěžejním textům v rámci českého i evropského F. Kutnar – J. Marek: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisceví*, s. 493–494, 505–506. Viz též Lachův doslov k reprintu *Dvou knih českých dějin* Josefa Šusty (Lach, Jiří: *Životní osudy historika Josefa Šusty*, in: J. Šusta: *Dvě knihy českých dějin 2. Počátky lucemburské 1308–1320*, Praha 2002, dodatky, s. 1–42); dále Kutnar, František: *Místo Pekařovy Knihy o Kosti v českém dějepisceví*, in: J. Pekař, *Kniha o Kosti*, 4. vydání, Praha 1970, s. 337–341. Bohatou (a namnoze polemickou) literaturu týkající se geneze *Knihy o Kosti* zde neviduji.

zmizelých dob korespondovala s impresionismem, který ve stejné době ovlivnil stěžejní dílo evropské historiografie a kulturologie, Huizingův *Podzim středověku* (1919). Na okraj připomínám, že se Pekařova i Šustova práce rodily v době, kdy Jaroslav Vlček dokončoval *Dějiny české literatury* (1893–1921), čin v literární historii srovnatelný s dílem Palackého, a kdy Jan Jakubec zveřejnil první verzi svých literárních dějin.³⁴ Šustovo a Pekařovo impresivní ztvárnění, usilující vyložit hmotnou i duchovní kulturu z měnicího se ducha doby, našlo pak na literárněhistorickém poli obdobu v díle Arna Nováka.³⁵

Pekařovým a Šustovým vkladem diskuse o psaní dějin nekončila, spíše začínala. Pokračoval v ní Pekař kontroverzní a dodnes nepochopenou tetralogií, ve skutečnosti trilogií *Žižka a jeho doba*.³⁶ V české historiografii tvoří tento spis jakýsi pendant k Čapkově noetické trilogii. První dva díly – toť charakteristika a kritická analýza všech relevantních pramenů. Na stránkách třetího dílu, v zásadě narativně pojatého, podává autor svůj obraz Žižky a husitství. Svým čtenářům tak nepřímou vzkazuje: „Podívejte se, na základě dostupných, ovšem neúplně zachovaných pramenů takhle vidím Žižku a husitskou revoluci já, Josef Pekař. Každý z vás podle stejných pramenů, jiné nejsou k dispozici, může sestavit obdobně logický, ale jiný obraz.“ Skepse k objektivnímu poznání minulosti tu byla vyslovena dávno před postmodernou.³⁷

³⁴ Jakubec, Jan: *Dějiny literatury české. Od nejstarších dob do probuzení politického*, Praha 1911. K situaci české literární historie v kontextu humanitních věd na přelomu 19. a 20. století a ke vztahům mezi Jakubcem a Vlčkem podrobně (i s rozsáhlou literaturou předmětu) Bláhová, Kateřina: *České dějepiscectví v dialogu s Evropou (1890–1914)*, Praha 2009. Viz také studii Bláhová, Kateřina: *Historie literární a Gollova škola*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), České Budějovice 2005, s. 319–328.

³⁵ Ze syntéz, v nichž je tento přístup zjevný, viz Novákovu pasáž in: *Československá vlastivěda 3*, Praha 1933; samostatně: Novák, Arne: *Dějiny českého písemnictví*, A. Grund (ed.), Praha 1946. Novákovu okouzlení Pekařem, Šustou, F. X. Šaldou i diltheyovským intuitivismem je zřejmé v kulturněhistorické eseji *Praha barokní*, Praha 1915.

³⁶ Pekař, Josef: *Žižka a jeho doba 1–4*, Praha 1927–1933.

³⁷ Z novější literatury k Pekařovu spisu o Žižkovi Marek, Jaroslav: *Pekařovo dílo v proměnách dobového dějepiscectví*, in: Pekařovské studie, E. Kantůrková (ed.), Praha 1995, s. 175–177; Šmahel, František: *Josef Pekař, husitství a smysl českých dějin*, in: J. Pekař, *Žižka a jeho doba*, fotoreprint, Praha 1992, s. XXI–XXV; a Válka, Josef: *Změny paradigmat v moderní husitologii: Pekař a Šmahel*, in: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, M. Nodl – P. Sommer – E. Doležalová (edd.), Praha 2004, s. 19–39.

Lze považovat za paradox, že právě proti Pekařovi a Šustovi zaútočila mladší generace historiků, kteří pod vedením Jana Slavíka rozpoutali v polovině třicátých let noetickou diskusi a oba jmenované badatele obvinili z nedostatku teoretického myšlení a lpění na zastaralých pozitivistických principech.³⁸ Útočili ovšem na ikony, na symboly, na autority, které již dávno nehájily objektivistické postuláty, opakované pouze z úcty k váženému učiteli Jaroslavu Gollovi.³⁹ Věda si prostě vynucovala jiné přístupy než v letech 1888–1889. Noetickou diskusi bohužel přerušilo drama Mnichova a okupace. Zůstaly z ní alespoň cenné střípky. Patří mezi ně zvláště Slavíkovy pokusy o sémantickou analýzu, poznání, že proniknout do minulosti můžeme teprve tehdy, když odkryjeme příkrov slov a pochopíme dobový jazyk.⁴⁰ Náleží sem ale též Kalistovo pojetí duchových dějin, nikoliv náhodou nedávno znovu publikované,⁴¹ i Kutnarovy strukturalismem poučené práce o tvářnosti obrozenského lidu, anticipující pozdější studium dějin mentalit.⁴²

³⁸ Hlavní Slavíkovy polemické práce (*Pekař kontra Masaryk, Dějiny a přítomnost, Básnická perioda českého dějepisectví*) znovu vydány in: Spor o smysl českých dějin 1895–1938, M. Havelka (ed.), Praha 1995, s. 599–672, 739–747. K noetické diskusi Petráň, Josef: *Spor o smysl dějin a dějepisu*, in: Václav Husa. Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy 4, Praha 1989, s. 46–62; Havelka, Miloš: *Dějiny a smysl. Obsah, akcenty a posuny „české otázky“ 1895–1989*, Praha 2001, s. 111–118; Bouček, Jaroslav: *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Praha 2002, s. 78–99.

³⁹ Beneš, Zdeněk: *Gollovec Josef Pekař?*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, s. 340.

⁴⁰ Slavíkovy zapomenuté podněty oživily českou historiografii až po dlouhých desetiletích, neboť sazba zásadní stati k tomuto problému byla bohužel v roce 1970 rozmetána a studie mohla vyjít až po listopadu 1989. Viz Macek, Josef: *Historická sémantika*, ČČH 89, 1991, s. 1–30.

⁴¹ Kalista, Zdeněk: *Cesty historikovy*, Praha 1947; *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002. K tomu blíže: Beneš, Zdeněk: *Zdeněk Kalista a česká rozumějící historiografie*, in: Z. Kalista: *Cesty historikova myšlení*, s. 5–19.

⁴² Kutnar, František: *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu. Trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*, Praha 1948; *K otázce struktury historického faktu*, Filosofický časopis 17, 1969, s. 28–32; *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenské*, Praha 2003. Posledně uvedená Kutnarova práce byla dokončena v roce 1939, ale za Štefeka, Karel: *K problematice strukturalismu v Kutnarově díle*, in: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti. Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 4, Semily 1998, s. 184–191.

Snad mi prominete tento exkurz do dějin české historiografie. Chtěl jsem připomenout, že české dějepiscectví zdaleka nebylo tak neteoretické, jak se mu vytýká. Většina historiků však raději řeší metodologické problémy v praxi. Platí to i dnes. Stačí se jen podívat na tři řady souběžně vydávaných českých dějin (mimochodem ani jednu z nich negarantuje vědecké pracoviště), na profilová díla, sepsaná ještě v časech tzv. normalizace a zveřejněná po listopadu 1989, i na texty badatelů, kteří vstoupili do vědeckého diskursu v uplynulých patnácti letech. Škála metod a směrů je opravdu bohatá, od návratu příběhu, vyprávěného ovšem jinak než před sto lety,⁴³ přes strukturní pojetí (Mackův *Jagellonský věk v českých zemích*)⁴⁴ a kulturněhistorické záběry⁴⁵ až k hermeneutickému přístupu, který reprezentují Martin Nejedlý,⁴⁶ Jaroslav Boubín,⁴⁷ Martin Kučera⁴⁸ či Jiří Křestán⁴⁹. Reakcí na zhroucení velkých ideologií je ovšem také útěk do bezpečí nikdy nezavršené heuristiky a faktografické deskripce,⁵⁰ vypovídající o strachu z interpretace. Přece už víme, že každá interpretace je hodnocením a každé hodnocení je subjektivní, relativní, a tudíž pochází od ďábla. Takovým badatelům můžeme ovšem připomenout, že neexistuje ani dokonalá edice.

Navzdory názorovým rozdílům se většina českých i zahraničních historiků shodne s Jacquesem Le Goffem. Své poznatky musí nadále sdělovat přirozeným jazykem, bez něhož historická věda nemůže adekvátně postihnout minulost, ale ani komunikovat s širším publikem, které jí zajišťuje společenský ohlas i prestiž.⁵¹

⁴³ Čornej, Petr: *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992; Vlnas, Vít: *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha – Litomyšl 2001.

⁴⁴ Macek, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526) 1–4*, Praha 1992–1999.

⁴⁵ Šmahel, František: *Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378*, Praha 2006.

⁴⁶ Nejedlý, Martin: *Fortuny kolo vrtkavé. Láska, moc a společnost ve středověku*, Praha 2003.

⁴⁷ Boubín, Jaroslav: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*, Praha 2005.

⁴⁸ Kučera, Martin: *Rakouský občan Josef Pekař*, Praha 2005.

⁴⁹ Křestán, Jiří: „Poslední husita“ odchází. *Zdeněk Nejedlý v osidlech kulturní politiky KSČ po roce 1945*, *Soudobé dějiny* 12, 2005, s. 9–44. S odstupem doby nelze pominout vynikající monografii téhož autora *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl 2012.

⁵⁰ Šimůnek, Robert: *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005.

⁵¹ J. Le Goff: *Život v znamení historie. Rozhovory s Marcom Hergonom*, s. 235; J. Marek: *Historie mezi teorií a praxí*, s. 779–802.

I to je podle mého mínění jeden z důvodů, proč česká historiografie ustoupila po roce 1989 od syntéz, zpracovávaných početnými autor-skými týmy. Příslušné svazky *Dějiny Moravy, Velkých dějin zemí Koruny české* i edice nakladatelství Libri či Nakladatelství Lidové noviny jsou zpravidla výsledkem práce jednotlivých badatelů specializovaných na příslušné období. Předchází se tak názorové, koncepční a stylistické různorodosti, již plně neodstraní ani sebedokonalejší redakce.⁵² Svou roli sehrála jistě i problematická zkušenost s kolektivními díly, která zůstala žánru skutečné syntézy vzdálena a – pokud byla vůbec dokončena – plnila funkci příruček, přehledů a vysokoškolských učebnic.

V normalizační éře pak obrovité syntézy Kavkovy,⁵³ Válkovy,⁵⁴ Šmahelovy⁵⁵ a Mackovy⁵⁶ – přičemž poslední dvě obnášejí po 3000 stranách strojopisu – ukázaly, že velká a hodnotná díla mohou být i v současnosti výsledkem individuálních výkonů.

A nyní k jinému problému. Víím, jak je dnes aktuální otázka literárních dějin. Literární historie jistě tvoří nedílnou součást literární vědy, avšak je také složkou obecné historie, takže se nutně potýká s řadou obdobných metodologických problémů. V pojednáních a úvahách, které v českém prostředí literární vědci během posledních let na toto téma publikovali, jsem konstatoval rozsáhlou znalost prací z oboru filozofie a teorie vědy,⁵⁷ avšak, snad s výjimkou americké new history,⁵⁸ jen minimální počet odkazů na díla zahraničních historiků (výjimku

⁵² P. Čornej: *Nové syntézy starších českých dějin*, s. 131–146.

⁵³ Kavka, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika 1. (1355–1364) a 2. (1364–1378)*, Praha 1993.

⁵⁴ Válka, Josef: *Dějiny Moravy 1. Středověká Morava*, Brno 1991; *Dějiny Moravy 2. Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1995.

⁵⁵ Šmahel, František: *Husitská revoluce 1–4*, Praha 1993.

⁵⁶ Macek, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526) 1–4*, Praha 1992–1999.

⁵⁷ Šmahelová, Hana: *Kontexty současného literárněhistorického myšlení*, ČL 48, 2000, s. 115–131; Glanc, Tomáš: *Otázky metodologie dějin literatury*, in: *Srovnávací poetika v multikulturním světě*, V. Svatoň – A. Housková (edd.), Praha 2004, s. 31–42; Papoušek, Vladimír – Tureček, Dalibor: *Hledání literárních dějin*, Praha – Litomyšl 2005; Tureček, Dalibor: *Teorie fikčních světů a dějiny literatury*, ČL 54, 2006, s. 1–13.

⁵⁸ Papoušek, Vladimír: *Pojetí „new history“ S. Greenblatta a problematika literární historie*, ČL 50, 2002, s. 371–382; *Nová historie a kontext americké literární vědy*, ČL 54, 2006, s. 14–28.

představuje Lubomír Doležel⁵⁹), kteří se k daným otázkám zásadním způsobem vyjádřili či dali humanitním vědám nepřehlédnutelné impulzy: Paul Veyne,⁶⁰ Roger Chartier,⁶¹ autor průkopnické teorie tří historických časů Fernand Braudel,⁶² Jacques Le Goff, polemik s postmodernou Hugh Redwald Trevor-Roper,⁶³ Lawrence Stone,⁶⁴ Georges Duby,⁶⁵ Georg Iggers⁶⁶. Pouze in margine zmiňují literární vědci pozoruhodné studie a úvahy Jaroslava Marka⁶⁷ a Josefa Války⁶⁸, neboť postmoderní stati Dušana Třeštíka⁶⁹ vzali alespoň částečně na vědomí.⁷⁰ Takoví dějepisci umění přihlížejí k poznatkům a podnětům obecné historie nepoměrně více.

Analogických otázek, s nimiž se potýká historie obecná i literární, je přitom celá plejáda a mají shodné kořeny. Opět uvádím jen některé. Má badatel při konceptualizaci klást důraz více na tzv. stěžejní (velké) události a tzv. kanonické řady a texty, nebo zvolit jinou optiku a preferovat dějinnou realitu, v níž převažovala každodennost (a tudíž i nenáročná masová četba)? Kdy je adekvátní aplikovat mikrohistorické a kdy makrohistorické hledisko? Náleží k nosným principům při periodizaci tzv. uzlové body, přestože jejich stanovení závisí, jak naznačují zkušenosti, ve značné míře na autorově libovůli? Kde při nerovnoměrnosti historického a kulturního vývoje leží meze komparativní metody, srovnává-li

⁵⁹ Doležel, Lubomír: *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*, ČL 50, 2002, s. 341–370; týž, *Identita literárního díla*, Brno – Praha 2004.

⁶⁰ Veyne, Paul: *Comment on écrit l'histoire*, Paris 1971.

⁶¹ Chartier, Roger: *Au bord de la falaise: L'histoire centre certitudes et inquiétude*, Paris 1998. Připomínám též Chartierovu zajímavou polemiku s Whitem (White, Hayden: *Poetyka pisarstwa historycznego*, Kraków 2000, s. 319–350).

⁶² Braudel, Fernand: *Dlouhé trvání*, in: *Antologie francouzských společenských věd: Antropologie, Sociologie, Historie (Cahiers du CEFRES 8)* Praha 1995, s. 145–188.

⁶³ Trevor-Roper, Hugh Redwald: *History and Imagination*, Oxford 1980.

⁶⁴ Stone, Lawrence: *The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History*, Past and Present 85 (november 1979), s. 3–24.

⁶⁵ Duby, Georges: *Neděle u Bouvines. 27. červenec 1214*, Praha 1997.

⁶⁶ Iggers, Georg G.: *Dějepisectví ve 20. století*.

⁶⁷ Marek, Jaroslav: *Kontury soudobého myšlení o dějinách*, ČČH 88, 1990, s. 92–105; týž, *Historie a postmoderna*, ČČH 92, 1994, s. 477–496.

⁶⁸ J. Válka: *Než se stal historikem*, s. 6–12; týž, *Co vlastně píšeme?*, Marginalia Historica 4, 2001, s. 1–16.

⁶⁹ Třeštík, Dušan: *Mysliť dějiny*, Praha 1999.

⁷⁰ Viz též Raková, Svatava: *Pohled do zahraničí: čím žijí sdružení historiků v USA*, Zpravodaj Historického klubu 13, č. 2, 2002, s. 9–17.

mnohdy jevy vzdálené v čase i prostoru (např. korunovací evropských panovníků a nastolení lidožroutského náčelníka na ostrovech v Pacifiku, resp. situaci anglické literatury druhé poloviny 17. století a české literatury kolem roku 1830)? Jaká budoucnost čeká tzv. areálová studia, která svými kořeny organicky tkví v historické realitě toliko částečně a ve značné míře jsou uměle vytvářenými celky? Každý den se nyní přesvědčuji, že napsat dějiny zemí Koruny české, několik století existujícího soustátí, jehož jednotlivé složky si udržely vlastní svébytnost, je takřka nadlidský výkon. Ponecháme-li stranou Pulkavovu kroniku,⁷¹ psanou na objednávku Karla IV., nikdo nikdy takové dílo nevytvořil. Vždy tu dominoval zemský a etnický princip. Proto se ptám, zda areálová studia vyrůstají z vnitřních potřeb vědy, nebo jsou spíše echem zvnějšku vnášených požadavků na politickou korektnost, překonání historických rozporů a dějinné usmíření? Mohou-li být dějiny (resp. jejich obraz) výsledkem v podstatě politického kompromisu, obrušujícího rozdílnou dějinnou zkušenost přirozeně vzniklých individualit, jaký je potom jejich vědecký přínos?

Snad mi prominete, že si dovolím ve vší skromnosti a pokoře několik vlastních poznámek k situaci české literární historie. Otázky, které si klade po svém smyslu a náplni, jsou v dnešní situaci zcela přirozené a oprávněné. V posledních desetiletích, alespoň mi to tak připadalo, byla česká literární historie Popelkou. Příliš se nepěstovala, což mělo své důvody nejen oborové (preferance literární teorie), ale i vnější, zvláště obavu z ideologizace v tzv. normalizačním období. Největší literárněhistorický projekt, *Lexikon české literatury*, se programově soustředil na heuristiku, sběr dat, podléhající politickým tlakům v menší míře než interpretace historických jevů. Po pádu politických bariér tu však stál oživený strukturalismus jako vyhraněný, úspěšný, vůdčí a v podstatě scientistní směr, jemuž se ve třicátých až šedesátých letech podařilo ustavit literární vědu jako profilovaný svébytný uměnovědný obor, vymaněný z tenat filologie i obecné historie.

Česká literární historie se ve změněných podmínkách ocitla na křižovatce, kam vlastně směřovat. Má se zabývat pouze texty ne-
sporné umělecké hodnoty a sledovat historické proměny poetiky, nebo

⁷¹ *Fontes rerum Bohemicarum* V, J. Gebauer – J. Goll – J. Emler (edd.), Praha 1893, s. 1–326.

s vědomím, že každý text je dobově zakotven v celé síti kulturních a sociálních vztahů, věnovat pozornost nejen dominantní funkci estetické, ale také formativní, informativní a relaxační funkci literatury? Pokud na tuto otázku odpoví kladně, znamená to, že se v centru pozornosti ocitnou nejen texty a ideje, ale badatelský záběr se přirozeně rozšíří na problematiku literárního života, kulturních souvislostí, masové četby i čtenářských zájmů, jak se o to programově, byť ne zcela důsledně, pokusily *Dějiny české literatury 1945–1989*. Rozumím přitom obavám, že příliš široké vymezení hrozí literární historii rozplynutím v poněkud bezbřehé kulturologii a kulturní antropologii. Ujišťuji všechny, že totéž nebezpečí pociťuje i historie obecná. Čerstvá badatelská zkušenost s veršovanými skladbami *Budyšínského rukopisu*⁷² mě ale přesvědčila, že Jakobsonovo správné žánrové určení a precizní versologický rozbor⁷³ nestačí k vysvětlení, proč jsou psány pravidelným osmislabičným veršem a jaká byla jejich primární funkce. Plné pochopení umožňuje až znalost širšího dobového kontextu a určení původního adresáta.⁷⁴ Ale to jen na okraj. O podobě literární historie si musí rozhodnout literární vědci sami.

Na sugestivní otázku jak psát dějiny neumím dát sugestivní odpověď. Ať je napíšeme jakkoliv, vždy budou reflektovat aktuální vědeckou situaci a vždy budou výpovědí nejen o dějinách, ale především o našem pohledu na dějiny. Pišme je ovšem tak, aby je bylo možné poutavě číst, poněvadž jenom tímto způsobem může historiografie komunikovat se společností a plnit své poslání. Několikrát tu zazněla teze, že zkušenost je nepřenositelná. Nejsm si proto jist, zda nám pomohou rady a postřehy lidí, kteří dějiny nikdy nepsali.⁷⁵

⁷² *Husitské skladby Budyšínského rukopisu*, J. Daňhelka (ed.), Praha 1952.

⁷³ *Úvahy o básnictví doby husitské*, Slovo a slovesnost 2, 1936, s. 1–21; přetisk in: R. Jakobson, *Poetická funkce*, M. Červenka (ed.), Jinočany 1995, s. 363–388.

⁷⁴ Narážka na studii, kterou jsem v té době připravoval pro tisk. Viz Čornej, Petr: *Husitské skladby Budyšínského rukopisu: funkce – adresát – kulturní rámec*, ČL 56, 2008, s. 301–344.

⁷⁵ Toto pojednání bylo primárně adresováno literárním historikům. Tomuto určení jsem podřídil hlavní text i odkazy na vědeckou produkci.